

Duitse toestanden

Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführendes Handbuch omvat 976 bladzijden en 64 hoofdstukken van meer dan zeventig Duitse wetenschappers. Het is dus ondoenlijk het boek in zijn geheel te bespreken. Ik probeer enkele discussies die ook in Nederland interessant zijn, summier weer te geven.

door Hans van Ewijk

Deze dikke bijbel uit 2002 heeft nog altijd actualiteitswaarde. Het geeft een gedegen inzicht in een verdwijnende traditie in Nederland: die van het continentaal denken over sociaal werk. In de internationale literatuur over social work is het Engelstalig gedachtegoed overheersend. In die traditie is het simpel: social work is de stam en moeder van alle sociale professies. Groepswork en opbouwwerk zijn afsplitsingen of verbijzonderingen van het social work.

Op het Europese continent zit de werkelijkheid anders in elkaar. Duitsland en veel andere Europese landen hebben een sterke en onafhankelijke traditie in de sociale pedagogiek. Maatschappelijk werk is daar dan ook kleiner in omvang dan dat vak. Bij onze oosterburen was tot voor kort sociale pedagogiek een academische wetenschap en maatschappelijk werk (*Sozialarbeit*) een typische hogeschoolaangelegenheid.

Het verschil tussen beide tradities is een statusprobleem en een strijd om wie waar over gaat. Werner Thole probeert in *Grundriss Soziale Arbeit* met bijdragen van de *fine fleur* van de wetenschap tot een nieuw, overstijgend concept te komen onder de noemer *Soziale Arbeit*. *Soziale Arbeit* verenigt de sociale pedagogiek en het maatschappelijk werk in één kennis- en handelingsdomein. Formeel besloten het landelijk overleg van hogescholen en het ministerie hier al toe in 1989.

Sozialpädagogik + Sozialarbeit

Thole en de zijnen gaan uitgebreid in op verschillen en overeenkomsten tussen *Sozialarbeit* en de sociaal pedagogische traditie. Simpel weergegeven is sociale pedagogiek ontstaan aan het begin van de twintigste eeuw vanuit zorg om en bemoeienis met de jeugd. De auteurs stellen vast dat het de sociale pedagogiek aan een stevig fundament en focus ontbreekt. Verschillenden wijzen

naar de klassieke omschrijving van Bäumer (1929) van sociale pedagogiek als 'alles wat opvoeding is maar geen gezin en geen school'. Een negatieve identiteit dus. Een positievere definitie is: 'opvoeden in, door en voor de gemeenschap' waarbij opvoeden gelezen mag worden als *éducation permanente*. In iedere levensfase ontwikkelen we nieuwe vermogens en vaardigheden om in, door en voor de gemeenschap te leven.

Een derde benadering beschouwt de sociale pedagogiek als 'een aanvullende, ondersteunende of vervangende voorziening ten opzichte van de leefwereld'. Kinder- en jeugdwerk is bijvoorbeeld aanvullend, opvoedingsondersteuning uiteraard ondersteunend en plaatsing in een inrichting of pleeggezin vervangend.

Het maatschappelijk werk, daarentegen, komt oorspronkelijk voort uit de bijstand en armoedebestrijding en zoals het in Thole geformuleerd wordt als 'een erfenis van de burgerlijke vrouwenbeweging'. Armoede, ongeletterdheid en onbeschaafdheid moesten bestreden worden en de armen (van geest en van geld) dienden geholpen te worden om zichzelf te helpen.

Op het Europese continent hebben de sociaal pedagogische traditie en het maatschappelijk werk lang langs elkaar heen geleefd. Aanvullende en vervangende voorzieningen ten opzichte van de leefwereld waren het domein van de sociale pedagogiek, ondersteuning van de leefwereld was het domein van beide tradities. Uit dit boek blijkt hoe deze scheiding steeds kunstmatiger en onlogischer is geworden. Bijvoorbeeld omdat de moderne problematiek niet zozeer het bestrijden van armoede en ongeletterdheid vraagt, maar het helpen van mensen om zich te handhaven in een samenleving die een hoge mate van functiedifferentiatie kent (Hillebrandt). Een samenleving gebaseerd op functiedifferentiatie is in wezen competitief en selectief. Ze sluit mensen uit: mensen die zich niet kunnen kwalificeren voor een functie of die hun weg

niet vinden in deze zakelijke en individuerichte maatschappij. Zoals de *Sozialarbeit* in de negentiende en twintigste eeuw de ongeschooldheid en onbeschaafdheid diende te bestrijden, zo moet de hedendaagse *Soziale Arbeit* mensen helpen die uitgesloten worden door functiedifferentiatie, in de overgang van een moderne naar een postmoderne samenleving. In de afgelopen honderd jaar hebben de sociale pedagogiek en het maatschappelijk werk vergelijkbare concepten en methodieken ontwikkeld. Op veel terreinen zijn sociaal pedagogen en maatschappelijk werkers uitwisselbaar. Intussen is het zo dat op bijna alle Duitse hogescholen *Soziale Arbeit* (= sociale pedagogiek + *Sozialarbeit*) de insteek is. En ook voor de uitvoeringspraktijk is *Soziale Arbeit* in toenemende mate de erkende familienaam van sociale professionals.

Niet te academisch

Maar wat is dit tot *Fachwissenschaft* geproclameerde kennisdomein nu precies in zijn kern en grondslagen? Het is vooral divers en tegenstrijdig, vol met verschillende soorten problemen, doelgroepen, methodes, visies en theorieën, aldus de auteurs. Ze raden daarom af om dit domein in één helder concept, een eenduidige theorie of één basismethodiek vast te leggen.

Zij bepleiten een actief en interactief discours tussen alle varianten en een erkenning van het wetenschappelijk karakter, waarbij het meer om werkzaamheid dan om waarheid gaat. Dit levert debat op over de precieze aard van het *Soziale Arbeit*-onderzoek, maar de dominante gedachte is dat wetenschap vooral moet bijdragen aan de verbetering van de uitvoeringspraktijk en niet 'te academisch' van karakter moet zijn.

Voelbaar fascistische verleden

Een van de auteurs, Carola Kuhlmann, positioneert *Soziale Arbeit* als een professie die op mensenrechten is gebaseerd. Zij verwijst daarbij naar de frustratie – of het trauma – van de Tweede Wereldoorlog. Het fascisme is volgens haar niet zozeer gebaseerd op barbarisme of *Folksempfinden* maar op het geloof in een rationele effectiviteit die bijdraagt aan een betere samenleving en een sterker mensengeslacht. Deze extreme vorm van *efficiency-denken* ging gepaard met geloof in disciplineren en uitstoting van ongewenste elementen. Deze uitstoting werd gerationaliseerd door zwakke groepen aan te wijzen en deze zo nodig te vernietigen: Joden, verstandelijk gehandicapten, zigeuners en politieke tegenstanders bijvoorbeeld. Het in Duitsland sterke particuliere initiatief – *Freie Träger* – werd ingelijfd in de Heilstaat.

Die roep om disciplineren, het uitzetten van ongewenste 'vreemdelingen', de inperking van het particulier initiatief en het categoriseren van individuen in groepen zijn tendensen waar we uiterst waakzaam voor moeten blijven. Dat is de Duitse boodschap.

Alice Salomon

Wat Richmond en Adams in de VS en Hélène Mercier en Marie Kamphuis in Nederland waren, was Alice Salomon in Duitsland. Salomon is een belangrijk referentiepunt in het boek. Zij richtte

in 1908 in Berlijn de eerste sociale academie in Duitsland op en richtte gelijk een onderzoekscentrum in, omdat onderzoek en onderwijs onafscheidelijk moeten zijn (Jakob, p. 923).

Salomon zag de maatschappelijk werker als de vierde basisprofessie op lokaal niveau, naast de dokter, de rechter (in Nederland: de notaris) en de predikant (Müller, p. 729). De maatschappelijk werker – zo was haar droom – was een brede basisprofessional die oog had voor individuele en collectieve problemen. Hij of zij werkte aan praktische, duurzame oplossingen. Het maatschappelijk werk vervulde geen aanvullende of compenserende rol, noch was het een professie voor de armen. Het was een volwaardig vak met een basiskennis en basisrepertoire om mensen te helpen zich staande te houden in een steeds complexere samenleving die evenwaardig is aan de medische, levensbeschouwelijke en juridische discipline. Feitelijk komt haar ambitie aardig overeen met de dromen van de eerste sociale pedagogen: professionals die, tussen gezin en school, kinderen en ouders zouden begeleiden om in, door en voor de gemeenschap te leven als kernopgave voor een krachtige en sociale samenleving.

Brede professional

Grundriss Soziale Arbeit is een overtuigende aanzet om de poreuze muur tussen het maatschappelijk werk en de sociale pedagogiek te slechten. Opvallend is dat in Nederland de sociale pedagogiek en de agogiek van de universitaire agenda verdwenen zijn terwijl in Duitsland, zoals in bijna alle Europese landen, sociale pedagogiek en social work op zijn minst voet aan de grond hebben op de universiteiten. Dat is wrang omdat het Nederlands maatschappelijk werk en de sociale pedagogiek lang tot de voorhoede van Europa behoorden. Misschien is dit te wijten aan verregaande beroepsdifferentiatie in ons land en verloren contact met het internationale debat.

Bij het pleidooi van Alice Salomon voor een brede, direct in de omgeving van mensen actuerende, basisprofessional met een duidelijk maatschappelijke erkenning voel ik me zeer thuis. Vooral als deze brede professional gevoed wordt door de rijke tradities van de verschillende wortels van social work, met name het maatschappelijk werk, de sociale pedagogiek en samenlevingsopbouw. <

Hans van Ewijk is Lector Sociaal Beleid, Innovatie en Beroepsontwikkeling aan de Hogeschool Utrecht, Bijzonder Hoogleraar Grondslagen van het Maatschappelijk Werk aan de Universiteit voor Humanistiek en gasthoogleraar International Social Policy and Social Work, Tartu Universiteit (Estland).

Bron

- Werner Thole (hrsg.) (2002), *Grundriss Soziale Arbeit. Ein einführen-des Handbuch*. Opladen: Leske+Budrich.